

Розділ: Психологія пізнавальних процесів

УДК: 159.953

Взаємозв'язок мотиваційних особливостей та збереження і відтворення професійних текстів залежно від різних умов мимовільного запам'ятовування.

Акрітіду Е.О.

Статья посвящена проблеме исследования взаимосвязи мотивационных особенностей воспроизведения и сохранения профессиональной информации в зависимости от разных условий произвольного запоминания при непосредственном воспроизведении, отсроченном на 14 дней и на месяц воспроизведениях. Объединение деятельностного и личностного подходов к изучению памяти стало основой в разработке этого исследования. Изучение взаимосвязи мотивационной сферы личности и особенностей запоминания в направлении решения профессиональных заданий представляется нам наиболее содержательным, потому что именно профессиональная деятельность является основным руслом деятельности, ее системообразующим фактором.

Ключевые слова: память, сохранение, воспроизведение, мотивация, задача, произвольное запоминание, структура деятельности, непосредственное воспроизведение, отсроченное воспроизведение.

Стаття присвячена проблемі взаємозв'язку дослідження мотиваційних особливостей відтворення і збереження професійної інформації залежно від різних умов мимовільного запам'ятовування при безпосередньому відтворенні, відстроченому на 14 днів і на місяць відтворення. Об'єднання діяльнісного і особистісного підходів до вивчення пам'яті стало основою в розробці цього дослідження. Вивчення зв'язку мотиваційної сфери та особливостей запам'ятовування через виконання професійних завдань представляється нам найбільш змістовим, тому що саме професійна діяльність є основним руслом діяльності людини, її системоутворюючим чинником.

Ключові слова: пам'ять, збереження, відтворення, мотивація, завдання, мимовільне запам'ятовування, структура діяльності, безпосереднє відтворення, відстрочене відтворення.

The article is devoted to the problem intercommunication of the motivational features of reproducing and maintainance of professional information depending on the different terms of the involuntary memorizing at the direct reproducing, deferred on 14 days and on a month reproducing. Association of activity and personality approaches to the study of memory was the foundation of this research. The study of the intercommunication of motivational sphere of personality and features of memorizing in direction of decision the professional tasks appears us most rich (close relations between the reason and task), because professional activity is the basic of human activity, - its systemforming factor.

Key words: memory, saving, reproducing, motivation, task, involuntary memorizing, structure of activity, immediate reproducing, deferred reproducing.

Постановка проблеми. Проблема продуктивності відтворення, збереження цікавила і продовжує цікавити багатьох вчених, особливо її актуальність неможливо переоцінити в руслі успішної професійної діяльності. Дослідження мотиваційних особливостей відтворення та збереження професійного матеріалу, дозволить розширити теоретичну базу у сфері особливостей мимовільного запам'ятовування, у сфері проблеми «пам'ять і особистість», а також розробити практичні рекомендації для кращого запам'ятовування професійної інформації, беручи до уваги особливості діяльності з текстом та мотиваційну структуру особистості.

Вивчення процесів пам'яті в єдності діяльнісного і особистісного підходів представляється нам найбільш точнішим. Саме у тріаді – «пам'ять- особистість – діяльність» можливе якнайповніше розуміння природи пам'яті і ефективне вивчення її процесів. В рамках діяльнісного і особистісного підходів мимовільна пам'ять була розкрита по-новому [П.І. Зінченко, А.О. Смірновим, Г.К. Середой]. П. І. Зінченко у ряді досліджень показав, що мимовільна пам'ять є активним процесом, який включений в структуру пізнавальної або практичної діяльності, виступаючий як її закономірний продукт[1]; його продуктивність залежить від його місця в структурі діяльності. П. І. Зінченко, А. О. Смірнов також виявили, що пам'ять входить в цілісну структуру людської особистості, тобто залежить від формування, розвитку і зміни особистості, її мотиваційно-потребнісної сфери [2,8]. Так, Г.К. Середой спираючись на інтенціональну тенденцію підкреслював, що мотиваційно-сміслова сфера особистості виступає як визначальна інстанція, що задає всю початкову програму функціонування людської пам'яті, а не є одним з «додаткових» чинників, що впливають на її характеристики [4]. П. І. Зінченко показав, що продуктивність мимовільного запам'ятовування не визначається однозначно завданням або мотивом, вона визначається відношенням мотиву до завдання, яке складається в конкретній діяльності. Чим ближчі і змістовніші стосунки існують між мотивом і завданням, тим більшою виявляється продуктивність мимовільного запам'ятовування; з іншого боку, на характер стосунків мотиву до завдання, мають вплив і особливості завдання.

Так, від особливостей мотиваційної сфери залежать процеси пам'яті, вона додає певний сенс вмісту виконуваного завдання, проте залежно від поставленого завдання складатимуться різні умови для актуалізації мотиву і, як наслідок, продуктивність запам'ятовування буде різною. Таким чином, ефективність запам'ятовування, особливості діяльності випробовуваних, хоч і залежать від мотиваційної сфери, проте повністю нею не визначаються.

Об'єктом нашого дослідження є відтворення і збереження наукових текстів.

Предметом дослідження є взаємозв'язок мотиваційних особливостей та відтворення і збереження професійних наукових текстів при мимовільному запам'ятовуванні залежно від умов запам'ятовування.

Мета дослідження: полягає у виявленні взаємозв'язку мотиваційних особливостей відтворення і збереження професійних наукових текстів при мимовільному запам'ятовуванні залежно від умов запам'ятовування при безпосередньому і відстроченому на 14 днів і на місяць відтвореннях.

Відповідно до висунутої мети були визначені наступні завдання дослідження:

1. Дослідити взаємозв'язок мотиваційних особливостей та відтворення і збереження при мимовільного запам'ятовування при безпосередньому відтворенні.

2. Виявити взаємозв'язок мотиваційних особливостей та відтворення і збереження професійного тексту при відстроченому на 14 днів відтворенні за різних умов мимовільного запам'ятовування.

3. Встановити взаємозв'язок мотиваційних особливостей та відтворення і збереження професійного тексту при відстроченому на місяць відтворенні за різних умов мимовільного запам'ятовування.

Для дослідження продуктивності мимовільного запам'ятовування використовувалась експериментальна методика вивчення запам'ятовування професійного наукового тексту. В тексті були описані теоретичні положення теорії А. Маслоу, з якими досліджувані вже ознайомилися в межах учбової програми. Для аналізу вихідних і відтворених текстів був використаний метод блочно-схематичного аналізу, який дозволяє аналізувати змістовну сторону відтвореного текстового матеріалу [3]. В результаті проведеного блочно-схематичного аналізу, в тексті було виділено 12 основних блоків (істотна інформація) і 9 – другорядних (неосновних – приклади і тому подібне), загальна кількість блоків – 21. Дослідження структури мотиваційної сфери особистості проводилося за допомогою декількох методик: методика діагностики учбової мотивації студентів (А.А.Реан і В.А.Якунін, модифікація Н.Ц. Бадмаєвой), особистісний опитувальник «Мотивація успіху» Т. Елєрса, методика діагностики спрямованості учбової мотивації (Т.Д.Дубовицька); а також розроблена нами анкета для визначення міри задоволеності обраною професією.

У дослідженні взяли участь 100 студентів 3-х і 4-х курсів факультетів психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди і Харківського Політехнічного Інституту. Структура вибірки характеризується розподіленням респондентів за різними умовами роботи з текстом при мимовільному запам'ятовуванні. Першій групі випробовуваних (50 чоловік) пред'являвся уривок тексту з теорії А. Маслоу, і ставилося завдання впізнати теорію і автора даної теорії. У тексті не було явних вказівок і характерних для даної теорії формулювань. Другій групі (50 чоловік) пред'являвся той же уривок тексту і ставилося вже інше завдання: прочитати текст і визначити які істотні аспекти теорії А. Маслоу в ньому відсутні. І перша, і друга група випробовуваних потім відтворювали науковий текст, який вони мимовільно запам'ятовували. Через 14 днів і через місяць після безпосереднього відтворення, випробовуваних знову просили відтворити текст, з яким вони працювали, якомога повніше і точно. Про необхідність повторного відтворення текстів випробовувани не були обізнані.

Аналіз результатів.

В результаті кореляційного аналізу взаємозв'язку безпосереднього і відстрочених відтворень з особливостями мотиваційної структури особистості в кожній групі, були отримані наступні дані:

Розглянемо отримані результати в групі, в якій було дано завдання ідентифікувати теорію і автора.

1. При безпосередньому відтворенні:

Між соціальним мотивом і кількістю відтворених другорядних блоків виявлена позитивна кореляція ($p \leq 0,05$): продуктивність відтворення другорядних блоків тим вище, чим вище соціальний мотив. Можна передбачити, що пожвавлене змагання під час роботи з текстом, пов'язане з обговоренням того «хто впізнав автора, а хто ні», вплинуло на ефективність роботи з текстом, а саме перешкодило зосередженню на основному змісті тексту, слідством чого стала відсутність його глибокого аналізу.

Прямо пропорційно корелюють між собою шкала «задоволеність результатами навчання» і загальна кількість відтворених блоків. Задоволеність своїм навчанням передбачає те, що випробовувані прагнуть успішно вчитися, і виконувати поставлені завдання, щоб бути більш задоволеними своїми результатами, чим і пояснюється більша ефективність відтворення загальної кількості блоків залежно від більшої задоволеності результатами навчання.

2. При відстроченому відтворенні на 14 днів:

Виявлен зворотній кореляційний зв'язок між професійною мотивацією і відтворенням основних блоків ($p \leq 0,05$): чим вище професійна мотивація, тим менш продуктивно відтворення основних блоків. Цей результат може здатися декілька несподіваним. Випробовувані з високою професійною мотивацією, успішно відтворив текст перший раз, втрачають до нього інтерес, оскільки вони і виконали завдання (впізнати автора), і відтворили основний зміст тексту. Також спираючись на дослідження П. І. Зінченко, який підкреслював, що продуктивність мимовільного запам'ятовування визначається відношенням мотиву до завдання, яке складається в конкретній діяльності, можна передбачити, що дане завдання для випробовуваних з вираженою професійною мотивацією було мало змістовним, не представляло особливих труднощів, що вплинуло на продуктивність мимовільного запам'ятовування при відстроченому відтворенні.

Проте виявлена пряма кореляція між професійним мотивом, учбово-пізнавальним мотивом, прагненням до досягнення успіху, шкалами «задоволеність обраною професією» і «зацікавленістю в психології» і відтворенням другорядних блоків. Можливо, за наявності високих професійних навиків,

прагнень, учбової зацікавленості, прагненні до успіху, наявності інтересу до професії, що вивчається, задоволеності вибором професії, другорядна інформація зберігатиметься на довгий проміжок часу, оскільки через свою професію, випробовувані особливо уважні до деталей, прикладів, і другорядна інформація, як цікавіша, зберігатиметься і відтворюватиметься. Також, оскільки інформація, що міститься в другорядних блоках була менш важливою для успішного виконання завдання, то при безпосередньому відтворенні тексту, випробовувані відтворили її гірше основної. Проте за наявності професійної мотивації, учбово-пізнавальної, високому прагненні до успіху, зацікавленості в психології, задоволеності обраною професією, існує потреба виконувати професійні завдання успішно. У зв'язку з цим випробовувані, найімовірніше, на свідомому і підсвідомому рівнях осмислювали зміст саме тих частин тексту, відтворення яких було складним для них (в основному це другорядні блоки), тому через 14 днів прагнули відтворити другорядну інформацію.

Прямо пропорційний зв'язок був виявлений між комунікативним мотивом і відтворенням другорядних блоків. Взаємозв'язок комунікативного мотиву і другорядних блоків, можливо, пов'язаний зі змістом блоків, емоційний аспект яких відповідає суті комунікативного мотиву.

3. При відстроченому на місяць відтворенні:

Виявлена прямо пропорційна кореляція між мотивом уникнення і відтворенням загальної кількості блоків та основних блоків. При відстроченому на місяць відтворенні, боязнь не впоратись із завданням, привела до відтворення основної інформації і всього тексту.

Виявлен зворотній кореляційний зв'язок між внутрішньою мотивацією і відтворенням основних блоків. Таким чином, при низькій внутрішній мотивації, відтворення основних блоків було високим. При відстроченому на місяць відтворенні, випробовувані вже не прикладають особливої активності, вже відносяться до завдання без ентузіазму, і, ймовірно, виконують завдання виходячи із зовнішніх цілей (наприклад, в цілях допомоги в проведенні експерименту), і відтворюють лише основний зміст (який краще всього зберігається в пам'яті у зв'язку з особливостями поставленого на початку дослідження завдання).

Між шкалами «задоволеність обраною професією» і «зацікавленість в психології» і другорядними блоками виявлена позитивна кореляція. Зміст другорядних блоків краще зберігають ті, кому цікаве вивчення психології, і ті, хто задоволений вибором цієї професії. Можливо, саме унаслідок безпосередньо низького відтворення другорядних блоків в порівнянні з основними блоками, мав місце підсвідомий процес по їх пригадуванню, і як наслідок збереження інтересу до їх змісту.

Приведемо опис взаємозв'язку мотиваційної структури випробовуваних, і особливостей збереження тексту в даній групі: при безпосередньому відтворенні, чим більш виражений соціальний мотив, в якому унаслідок змагального інтересу у випробовуваних, відбулося відволікання від виконання завдання, тим ефективніше є відтворення випробовуваними неістотної, - другорядної інформації. Задоволеність своїми успіхами в навчанні у свою чергу сприяє ефективному відтворенню всього тексту. При відстроченому на 14 днів відтворенні, випробовувані з вираженим професійним мотивом відтворюють малопродуктивно основні блоки, це пов'язано з тим, що при безпосередньому відтворенні, основні блоки були відтворені досить продуктивно, - і інтерес до їх відтворення був набагато меншим на етапі відстроченого відтворення; а також унаслідок відсутності тісного змістового зв'язку між цим завданням і професійним мотивом. Тоді як відтворення другорядних блоків було складнішим, тому випробовувані з високим професійним мотивом, учбово-пізнавальним мотивом, інтересом до психології, орієнтацією на успіх, ефективно відтворюють цю інформацію, можливо, унаслідок наявності розумової роботи по осмисленню матеріалу, безпосереднє відтворення якого було мало ефективним. Також ефективність відтворення другорядних блоків може бути пов'язана з тим, що в професії важлива другорядна інформація, деталі, приклади. Виразений комунікативний мотив, суть якого відповідає змісту другорядних блоків, сприяє їх кращому збереженню. При відстроченому на місяць відтворенні, наявність інтересу до психології, задоволеність вибором професії сприяє збереженню другорядної інформації. Також страх не впоратися із завданням, впливає на ефективне відстрочене відтворення тексту. А низька внутрішня мотивація пов'язана з ефективним відтворенням основних блоків.

У іншій групі випробовуваних було дано завдання виділити в тексті істотні положення і визначити, які ще істотні положення з теорії А. Маслоу в ньому відсутні.

1. При безпосередньому відтворенні:

Був отриманий прямопропорційний зв'язок між професійною мотивацією, шкалою «зацікавленість в психології» і кількістю відтворених основних блоків. Так, чим вище професійна мотивація, зацікавленість в процесі учбової діяльності, тим продуктивніше запам'ятовування основних блоків, на які була направлена основна діяльність випробовуваних, яка вимагала певних професійних навиків.

Виявлена позитивна кореляція між професійним мотивом, мотивом творчої самореалізації, внутрішньою мотивацією, шкалою «зацікавленість в психології» і загальною кількістю відтворених блоків. Залежність ефективності відтворення від мотиву творчої самореалізації пов'язана з тим, що аналіз тексту і його відтворення, спонукали випробовуваних не просто до репродукції, а до прояву творчого мислення в рішенні пізнавальної задачі. Позитивна кореляція між загальною кількістю блоків і внутрішньою мотивацією, шкалою «зацікавленість в психології», говорить про те, що чим цікавіше випробовуваним вивчення психології, чим вище пізнавальна потреба, тим краще запам'ятовування і відтворення тексту.

Відтворення другорядних блоків взаємозв'язане з мотивом творчої самореалізації: чим більш виражений творчий мотив, тим ефективніше відтворення другорядних блоків. Так, у змісті багатьох другорядних блоків йде мова про повне вдосконалення, розкриття свого потенціалу, - інформації, яка відповідає задоволенню актуальної потреби в творчій самореалізації.

2. При відстроченому на 14 днів відтворенні:

Був отриманий прямо пропорційний зв'язок між шкалою «зацікавленість в психології», мотивом уникнення і відтворенням основних блоків. Чим вище інтерес до психології, тим більше включеність в завдання (у якому на роботу з основними блоками була направлена діяльність випробовуваних), тим краще при відстроченому відтворенні зберігається інформація, яка була істотною при досягненні мети. Пряма кореляція відтворення основних блоків з мотивацією уникнення пов'язана з тим, що чим вище у людей боязнь не впоратися із завданням, яка при відстроченому відтворенні особливо виражена, тим ефективніше відтворення основних блоків, які пригадати легко, оскільки їх зміст був метою діяльності випробовуваних.

Особливості взаємозв'язку мотиваційної структури випробовуваних, і особливостей збереження тексту, в даній групі: при безпосередньому відтворенні, унаслідок складності завдання, ефективність відтворення тексту тим краще, чим розвиненіші професійні навички, прагнення до професійного розвитку, за підключенням творчих ресурсів, наявністю високого інтересу до психології, внутрішній мотивованій потреби в знаннях. Чим більш виражений мотив творчої самореалізації, тим ефективніше збереження другорядних блоків, у зв'язку з тим, що зміст другорядних блоків в цьому тексті відповідає змісту мотиву творчої самореалізації. Так, при відстроченому на 14 днів відтворенні наявність інтересу до психології сприяє збереженню основних блоків. Також боязнь не впоратися із завданням стимулює до ефективного відстроченого відтворення основних блоків.

Таким чином, ми прийшли до наступних висновків:

1. При завданні впізнати автора, соціальний мотив, - а саме змагальний інтерес відволікав від суті завдання, що сприяло запам'ятовуванню неістотної інформації при безпосередньому відтворенні, а задоволеність своїми успіхами в навчанні сприяла ефективному відтворенню всього тексту. При завданні виділити відсутні істотні елементи в тексті, унаслідок складності завдання, наявність вираженого професійного інтересу, творчої самореалізації сприяє продуктивному відтворенню всього тексту, а також наявність вираженого професійного інтересу – відтворенню і основного змісту тексту, робота з яким складала предмет діяльності випробовуваних. Висока зацікавленість в психології, усвідомлення внутрішньої значущості для себе учбового матеріалу, сприяли зосередженню на матеріалі, і ефективному відтворенню всього тексту. Безпосереднє відтворення другорядних блоків пов'язане з тим, що їх зміст відповідав задоволенню актуальної потреби в творчій самореалізації.

2. При завданні впізнати автора, при вираженій професійній мотивації при відстроченому на 14 днів відтворенні тексту, відтворення основного змісту низьке, у зв'язку з відсутністю тісних відносин між мотивом і завданням. При вираженому професійному і учбово-пізнавальному мотивах, прагненні до успіху, зацікавленості в психології, задоволеності вибором професії, другорядний матеріал зберігається у зв'язку із специфікою професії, в якій важливі деталі, подробиці; а також унаслідок потреби (визначуваною вищеописаними особливостями) відтворити те, що було відтворене недостатньо продуктивно при першому відтворенні (унаслідок не значущості другорядної інформації для виконання поставленого завдання). Комунікативний мотив сприяє відтворенню другорядних блоків у зв'язку з тим, що зміст другорядних блоків відповідає змісту мотиву. При завданні виділити відсутні істотні елементи в тексті, мотивуючим чинником, що визначає відтворення основної інформації при відстроченому на 14 днів відтворенні, є боязнь не впоратися із завданням, а також наявність інтересу до психології. 3. При відстроченому на місяць відтворенні при завданні впізнати автора, страх не впоратися із завданням сприяє відтворенню тексту; також при низькій внутрішній мотивації відтворення основного змісту буде продуктивним, оскільки відтворення інформації пов'язане не з особистою зацікавленістю, а з поставленим ззовні завданням. Відтворення другорядної інформації пов'язане з наявністю інтересу до психології, задоволеністю професією, - збереження цієї інформації може відбуватися у зв'язку з низьким її первинним відтворенням.

Література:

1. Зинченко П.И. Непроизвольное запоминание / П.И. Зинченко // — М.: Изд-во АПА РСФСР, 1961.—562 с.
2. Зинченко П.И. Исследования психологии памяти / П.И. Зинченко // В кн.: Проблемы психологии памяти. Харьков, Изд-во Харьк. ун-та, 1969, - с. 35-39.
3. Иванова Е.Ф. Учебно-методические указания для студентов отделения психологии по курсу общей и экспериментальной психологии «Методы анализа воспроизведения текстов» / Е.Ф.Иванова // Харьков ХГУ, 1991, с. 1-43.
4. Середа Г.К. О новом подходе к пониманию психологической природы памяти / Г.К. Середа // Вестн. Харьк. ун-та, 1973, № 91. Психология, вып. 6, с. 3 — 8.
6. Зинченко П.И., Середа Г.К. Непроизвольная память и обучение / П.И. Зинченко, Г.К. Середа // — Сов. педагогика, 1961, № 12, - с. 17—24.
7. Середа Г. К. Память и личность: реабилитация или постановка проблемы / Г.К. Середа // Психология в балтийских республиках. Вильнюс, 1990. - с. 70—73.
8. Смирнов А.А. Произвольное и произвольное запоминание / А.А. Смирнов // Хрестоматия по общей психологии. - М.: Моск. унив-т, 1979. - с. 217- 229.

Надійшла до редакції 12.05.2012